

Điều tra kinh tế hộ gia đình, NHÌN TỪ ĐIỀU TRA VIÊN

Trần Triết Tâm (Đà Nẵng)

Cuộc điều tra kinh tế hộ, mà tiền thân là những cuộc điều tra mức sống hộ gia đình, điều tra đa mục tiêu được bắt đầu từ những năm 1990 đến nay đã không còn xa lạ với những người làm công tác thống kê.

Từ lúc những quyển phiếu với nhiều nội dung khá đơn giản, điều tra hàng quý, 6 tháng đến nay cuộc điều tra đã trở nên phức tạp, đa dạng với định kỳ 2 năm một lần, mỗi lần chia ra 2 kỳ điều tra. Cũng trong những năm đó, những người làm công tác điều tra đã từng đặt cho cuộc điều tra này một các tên vừa vui nhộn vừa cay đắng: “điều tra đa mục xương” !

Có người đã từng so sánh cuộc điều tra này với một cuộc điều tra khác ra đời gần như cùng lúc và cũng tiếp diễn qua chừng đó năm là điều tra “lao động việc làm”; và nhận xét rằng: số chỉ tiêu và độ phức tạp của phiếu điều tra lao động việc làm ngày càng giảm trong khi ngược lại, độ phức tạp cũng như độ dày của phiếu khảo sát mức sống hộ gia đình ngày càng tăng!

Cuộc điều tra đã được thực tế thừa nhận là hữu ích và thiết thực. Tuy nhiên với mong muốn đạt được nhiều mục tiêu cho một lần điều tra mà nội dung điều tra ngày một nhiều hơn. Và đến nay, là những người làm công tác điều tra tại thực địa, chúng tôi có cảm giác độ phức tạp của cuộc điều tra giờ đây đã tăng lên quá nhiều và dường như quá sức chịu đựng của con người: của người điều tra và người trả lời phỏng vấn! Một số điều tra viên (ĐTV) và những người tổ chức điều tra tại cơ sở đã bắt đầu mệt mỏi với cuộc điều tra này;

nhiều hộ điều tra đã từ chối thẳng thừng, phản ứng gay gắt hoặc bất hợp tác; các hiện tượng đối phó một cách tiêu cực bắt đầu xuất hiện từ ĐTV và người trả lời phỏng vấn. Từ đây một vấn đề càng lúc càng rõ nét là chất lượng cuộc điều tra có thể ngày càng kém đi và về lâu về dài sẽ gặp nhiều khó khăn hơn.

Bài viết này sẽ thử phân tích các yếu tố ảnh hưởng đến cuộc điều tra hiện nay; và tìm hiểu các biện pháp tác động lên các yếu tố trong thời gian qua đã diễn ra như thế nào. Từ đó thử đề xuất một vài ý kiến để có thể nâng cao hơn chất lượng điều tra.

Các yếu tố ảnh hưởng đến chất lượng điều tra:

Để cuộc điều tra có những thông tin thu được tốt, việc cần thiết là phải giảm thiểu sai số điều tra đến mức thấp nhất.

Chất lượng thông tin thu thập sẽ bị ảnh hưởng bởi các yếu tố sau: nhóm yếu tố chủ quan là các yếu tố từ phía người thực hiện điều tra và nhóm yếu tố khách quan là từ phía đối tượng điều tra.

Từ phía người thực hiện điều tra sẽ phân ra 2 nhóm: nhóm các yếu tố có liên quan đến ĐTV, nhóm có liên quan đến phiếu điều tra.

Từ phía đối tượng điều tra thì các yếu tố sẽ phân ra 2 nhóm: nhóm các yếu tố là các đặc tính của hộ được điều tra và nhóm các yếu tố liên quan đến người trả lời phỏng vấn.

Cách thức tổ chức cuộc điều tra cũng là một yếu tố ảnh hưởng, tuy nhiên sẽ không được đề cập

Chủ quan		Khách quan	
Điều tra viên	Phiếu điều tra	Người trả lời	Hộ
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Trình độ của ĐTV ▪ Sự trung thực của ĐTV 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Số lượng câu hỏi ▪ Sự rõ ràng, tính khoa học và mối liên hệ của các câu hỏi ▪ Tính nhạy cảm của các câu hỏi ▪ Thời gian hồi tưởng của các câu hỏi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Trình độ của người trả lời phỏng vấn ▪ Sự nhiệt tình của người trả lời ▪ Sự trung thực của người trả lời 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Số nhân khẩu trong hộ, ▪ Tình trạng giàu nghèo của hộ ▪ Khu vực địa lý

như một yếu tố trực tiếp vì khi phân tích các yếu tố nói trên có thể nhận thấy một số yếu tố phát sinh bởi cách thức tổ chức cuộc điều tra.

Trong mỗi nhóm có những yếu tố chi tiết ảnh hưởng sau (xem bảng).

Trong bảng trên đã mô tả 4 nhóm yếu tố ảnh hưởng đến chất lượng cuộc điều tra. Các yếu tố trên ảnh hưởng như sau:

- Trình độ của ĐTV: bao gồm kỹ năng phỏng vấn và khả năng ghi phiếu.

- Sự trung thực của ĐTV thể hiện qua các điểm sau:

+ ĐTV có thật sự đến hộ để phỏng vấn và thu thập đầy đủ thông tin hay chỉ hỏi qua loa, đại khái và suy diễn thêm.

+ ĐTV có tuân theo quy trình và quy định điều tra. Ví dụ yêu cầu người trả lời phải là người trong hộ hiểu biết tốt về vấn đề đang hỏi. Nhiều ĐTV đã vi phạm quy định này bằng việc hỏi duy nhất 1 thành viên của hộ cho tất cả các mục, mặc dầu người trả lời không thật biết rõ về những mục đó.

+ ĐTV có tuân theo qui trình đối hộ: với những hộ dự báo sẽ khó tiếp cận (hộ giàu, hộ cán bộ, công chức), có tính phức tạp (nhiều người, nhiều ngành nghề) hoặc gây khó khăn khi trả lời

(hộ nghèo, hộ có vấn đề với địa phương, ..), ĐTV sẽ có xu hướng báo cáo một loạt khó khăn để xin đổi sang hộ khác. Hoặc ĐTV tìm những lý do khác nhau để xin thay những hộ trong danh sách bằng những hộ dễ thu thập thông tin hơn bởi có người quen biết trong hộ, hoặc hộ có tính chất đơn giản...

- Trình độ của người trả lời phỏng vấn. Ở đây quan trọng là khả năng nhớ lại của người trả lời: nhớ đủ và nhớ đúng; còn trình độ văn hóa và chuyên môn của người trả lời chỉ có ảnh hưởng đối với một số câu hỏi mang tính đánh giá, nhận thức. Việc khai báo các thông tin về chi tiêu, thu nhập, chi phí học hành, y tế, tài sản mua sắm ... chỉ chính xác khi người trả lời là người trực tiếp chăm lo việc đó và có khả năng nhớ về những gì đã thực hiện.

- Sự phức tạp của hộ trả lời phỏng vấn: gồm có: số nhân khẩu trong hộ, tình trạng giàu nghèo của hộ. Càng nhiều nhân khẩu thì số lượng thông tin thu thập phải tăng lên. Càng giàu thì càng khó tiếp cận, có nhiều ngành nghề, có nhiều đồ dùng lâu bền, chi tiêu phức tạp.

- Khu vực địa lý nơi hộ đang ở: ở khu vực nông thôn, người dân cộng tác tốt hơn, cung cấp

thông tin chân thực hơn; ở khu vực đô thị tập trung, việc điều tra gặp nhiều khó khăn hơn.

- Số lượng câu hỏi: càng nhiều câu hỏi thì sự tập trung, sự nhiệt tình của ĐTV cũng như người trả lời sẽ giảm xuống;

- Tính nhạy cảm của các câu hỏi: những câu hỏi liên quan đến các vấn đề nhạy cảm như học vấn, thu nhập, chi tiêu, tài sản thường gặp phản ứng bất lợi từ phía người trả lời.

- Thời gian hồi tưởng của các chỉ tiêu: nếu thời gian hồi tưởng của chỉ tiêu càng kéo dài ra thì độ chính xác câu trả lời càng giảm xuống. Cuộc điều tra này thường yêu cầu hồi tưởng trong thời gian 12 tháng trước ngày điều tra, nhưng có những câu hỏi yêu cầu người trả lời phải hồi tưởng trong thời gian quá dài như các câu hỏi về mua sắm tài sản, trường lớp đã học, ...

Ngoài ra một số yếu tố khác ảnh hưởng đến chất lượng điều tra sẽ xuất hiện khi thực hiện phỏng vấn là:

- Thời gian kéo dài của cuộc phỏng vấn: nếu cuộc phỏng vấn càng kéo dài thì các yếu tố bất lợi làm giảm chất lượng cuộc điều tra sẽ xuất hiện. Trong một cuộc điều tra kéo dài trên 1 giờ thì càng về sau, người trả lời càng mệt mỏi, từ đó dẫn đến tư tưởng trả lời qua loa, không chú tâm, không chính xác. Thực tế chúng tôi đã thử tiến hành một ở số hộ là đảo qui trình phỏng vấn: ví dụ như hỏi mục 4, 5 trước khi hỏi mục 2, 3. Kết quả là mục nào được hỏi trước sẽ có chất lượng tốt hơn so với khi hỏi sau

- Điều kiện khách quan của cuộc phỏng vấn: phương tiện, nhiệt độ, thời tiết, sự thoải mái, sự chuẩn bị của người trả lời, sự sắp xếp công việc của người trả lời...

- Thời gian đầu tư của ĐTV: do tính chất kiêm nhiệm của ĐTV, chất lượng phiếu sẽ xuống thấp khi ĐTV phải ôm đồm thêm quá nhiều công việc

khác ngoài công việc điều tra; hoặc ĐTV phải phụ trách một số lượng hộ điều tra quá nhiều.

Biện pháp tác động trong thời gian qua

Tăng cường chất lượng cuộc điều tra là mong muốn không của riêng Tổng cục Thống kê mà còn là mong muốn của những người làm công tác thống kê tại các tỉnh, thành phố. Trong nhiều năm qua, ngành thống kê đã không ngừng cải tiến mọi mặt của cuộc điều tra này để chất lượng điều tra ngày càng tốt hơn. Những tác động tích cực vào các yếu tố có thể kể đến:

- Tác động để thay đổi những yếu tố khách quan. Những năm qua đã có nhiều biện pháp với những yếu tố thuộc về người trả lời. Ví dụ:

+ Làm tăng sự nhiệt tình của người trả lời bằng cách tặng tiền quà cho hộ (nhưng cách này chỉ áp dụng được cho các hộ nghèo). Một số động tác khác có thể sử dụng như: thuyết phục, tuyên truyền, nhờ sự can thiệp của chính quyền, ... nhưng thường không hiệu quả. Đặc biệt, sự nhiệt tình gần như giảm hẳn nếu hộ này là hộ đã từng trả lời trong những kỳ điều tra 2004, 2006

+ Chọn người trả lời là người có trình độ, hoặc hiểu biết tốt nhất về từng vấn đề. Nhưng không phải lúc nào cũng sử dụng được cách này.

- Tác động để thay đổi các yếu tố chủ quan:

Hoàn thiện phiếu điều tra: có thể nhận thấy để phục vụ cho mục đích của cuộc điều tra như hiện nay, và phù hợp với cách thức điều tra hiện tại thì phiếu điều tra đã gần như hoàn chỉnh. Tài liệu điều tra được biên soạn kỹ, bao quát được tất cả vấn đề của cuộc điều tra.

Nâng cao trình độ của ĐTV bằng cách tập huấn kỹ hơn, các phương pháp tập huấn sáng tạo hơn. Ngoài ra do trình độ sẽ tự tăng lên theo thời gian, cho nên việc duy trì một đội ngũ ĐTV qua nhiều năm là một yếu tố thuận lợi.

Tăng cường sự trung thực của ĐTV: bằng

cách quy định ĐTV phải là nhân viên thống kê quận, huyện; bằng cách trả thù lao tương xứng hơn cho ĐTV và tăng cường, siết chặt công tác kiểm tra, giám sát.

Hiện tại với yếu tố chủ quan là ĐTV dường như đã đi đến mức bão hòa, các biện pháp đối với ĐTV đã được thực hiện rất tốt và cho dù có tăng thêm (tiền thù lao, thời gian tập huấn, công tác kiểm tra, giám sát) cũng sẽ không thúc đẩy thêm chất lượng điều tra.

Còn những yếu tố thuộc về về hộ trả lời phỏng vấn thì hoàn toàn không thay đổi được.

Như vậy việc nâng cao chất lượng hơn nữa cho cuộc điều tra chỉ còn cách là tác động vào yếu tố phiếu điều tra và phần nào từ cách thức tổ chức cuộc điều tra.

Kiến nghị:

- Phân bổ các cuộc điều tra của ngành vào các thời gian khác nhau trong năm; và có lưu ý đến công tác thường xuyên. Không để chồng chéo các cuộc điều tra;

- Phân bổ số lượng phiếu điều tra vừa đủ và phù hợp với từng ĐTV. Nếu cần thiết phải sử dụng thêm người ngoài ngành thống kê làm ĐTV ;

- Tránh việc điều tra trở đi, trở lại với 1 hộ;

- Thiết kế lại cách thức tổ chức để với mỗi hộ thời gian phỏng vấn chỉ kéo dài trong khoảng 1 giờ. Có thể sử dụng 2 cách sau:

Chẻ nhỏ cuộc điều tra thành nhiều cuộc điều tra khác nhau theo các mục, tiến hành đồng thời trên một số lượng hộ lớn hơn trong cùng một địa bàn. (Như vậy các hộ sẽ có nội dung điều tra khác nhau.)

Chẻ nhỏ cuộc điều tra thành nhiều lần điều tra, mỗi lần sẽ chuyên về một số mục, và những lần điều tra cách nhau một khoảng thời gian đủ lâu.

- Qui định qui trình hỏi các mục nên xáo trộn,

ví dụ hộ đầu tiên sẽ hỏi mục 2, 3 trước mục 4, 5, hộ tiếp theo sẽ hỏi mục 4, 5 rồi mới hỏi mục 2, 3....

- Giảm bớt thời gian hỏi tường cho các câu hỏi nếu không thật cần thiết;

- Giảm bớt sự vụn vặt của một số chỉ tiêu: như các đồ dùng lâu bền có giá trị quá nhỏ;

- Cách thức đầu tra hiện nay là sự giao tiếp hỏi-đáp đơn thuần trong một thời gian dài với một bên chủ động và một bên thụ động; nên dễ gây sự nhàm chán, mệt mỏi. Có thể tìm cách làm sinh động hơn cách hỏi và trả lời. Ví dụ: Có những phần câu hỏi nên thể hiện thành bảng, biểu yêu cầu người trả lời tự đọc và điền vào phiếu; hoặc đối với một số câu hỏi theo hình thức lựa chọn câu trả lời nên sử dụng các bảng câu trả lời in sẵn với chữ to để người trả lời tự đọc và lựa chọn, nhất là những câu trả lời về mức độ hài lòng (thang Likurt) của người trả lời;

- Có thể có nhiều hình thức kêu gọi sự cộng tác của hộ thay vì chỉ 2 hình thức là gửi thư ngỏ và tặng tiền;

- Việc chọn hộ điều tra là ngẫu nhiên, và như thế đặt đối tượng điều tra vào tư thế bắt buộc phải trả lời. Có thể thay đổi cách chọn hộ mà trong đó cho phép lựa chọn một số đối tượng tự nguyện cộng tác, nhất là đối với những đối tượng có trình độ và có thu nhập cao.

Việc cải tiến công tác điều tra “Khảo sát mức sống hộ gia đình” đã được tiến hành liên tục từ lúc bắt đầu tổ chức đến nay và vẫn còn tiếp tục. Bài viết này chỉ nêu một vài nhận xét và kiến nghị từ những người làm công tác điều tra thực địa với mong muốn cuộc điều tra ngày càng “thân thiện” và đạt được những kết quả chính xác hơn. ■